

RECONSTITUIREA ARIEI LATERALE DIALECTALE *AGUD*

Teodor OANCĂ

(Universitatea din Craiova)

Răspunsurile la întrebarea privitoare la noțiunea *dud* (vezi ALR II, s.n., vol. I, h. 216) pun în evidență cinci termeni, care formează arii aproximativ compacte (vezi harta alăturată): *agud*, *dud*, *frăgar*, *iagod* și *pomnițar*.

Nu totdeauna lingviștii au căzut de acord asupra etimologiei și răspândirii acestor termeni. B. Petriceicu Hasdeu¹ dă ca etimon pentru *frăgariu* lat. *fragarium*, pentru *dud* se face trimitere la origine turcă, iar pentru *agud* la una slavică. Pentru Hasdeu, termenul cel mai adecvat pentru noțiunea *dud* este *agud*, „care este și cel mai răspândit“. Autorul a adus precizări și în ceea ce privește ariile de răspândire a termenilor: „Deși întrebuițat mai cu seamă în Moldova, *agud* e cunoscut și-n Țara Românească“, dând ca exemplu valea Ialomiței. Despre *agudă* „dudă“, Hasdeu precizează că „se aude și-n Transilvania“. De remarcat e faptul că Hasdeu a considerat că mai întâi „românii au împrumutat de la slavi femininul *agudă*, ca nume al fructului“, și abia apoi au format de la acesta „masculinul *dud*“, ca nume al pomului.

Pe o poziție contrară se situează Theodor Hristea²: „În câteva cazuri trebuie să admitem că am împrumutat mai întâi numele pomului și apoi am

¹ *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, București, 1887, tom. I, p. 534.

² *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică, 1968, p. 78.

format de la el denumirea fructului. *Dudă*, de exemplu, provine din *dud*, iar acesta este tc. *dut* «mârier» și «mure». Pentru etimologia lui *dud*, Theodor Hristea face trimitere la cartea lui Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române*, 1900, vol. II, p. 161. Urmând aceeași cale, Theodor Hristea crede că „sinonimele *agud* și *iagod* sunt, în mod cert, refăcute din *agudă* și *iagodă*, de origine slavă“.

Menționi în legătură cu răspândirea lui *agud* în Moldova și a lui *frăgar* în Transilvania găsim în CADE (vezi *dud*, s.v.). Interesante sunt precizările referitoare la originea plantelor: „**Dud** s.m. 1. Arbore originar din China și cultivat la noi pentru fructele sale albe, comestibile, numite „dude (albe)“, Mold. „agude (albe)“ /.../, Trans. „frăgar“, arbore originar din Persia, aclimatat și cultivat la noi pentru fructele sale („dude negre“) gustoase (*Morus nigra*)“.

Așadar, e de reținut proveniența din China a dudului cu fructul alb și din Persia a dudului cu fructul negru. În felul acesta se explică originea slavă a lui *agud* (slavii fiind aceia care au adus în părțile noastre planta de origine est-asiatică) și originea turcească a lui *dud* (turcii, poate chiar cumanii, fiind aceia care au adus și aclimatizat la noi *dudul* din Asia Centrală, căreia îi aparține Persia).

O arie semnificativă prezintă *frăgar* „dud“. Termenul este un derivat cu sufixul *-ar* de la *fragă*, deci o creație românească. S-a ajuns la vocabula *frăgar* datorită asemănării dudei cu fraga. Nici derivarea lui *fragă* cu sufixul *-ar* (frecvent pentru a crea nume de agent) nu trebuie să surprindă. Teofil Teaha³ explică astfel pe *frăgar*: „pomul care face fragi, dud“. Rezultă că în Valea Crișului Negru, *dudei* i se spune *fragă*.

Creație românească este și *pomnițar*⁴, denumire pentru dudul cu fructe albe (*Morus alba*). Acesta este un derivat cu sufixul *-ar* de la *pomniță* (< *poamă* + suf. *-iță*). S-a ajuns, cred, ca fructul unei plante necunoscute, într-o vreme de mult apusă, să fie numit cu termenul generic *poamă* și de aici, din cauza dimensiunii mici a fructului, *pomniță*⁵.

³ *Graiul din Valea Crișului Negru*, [București], Editura Academiei, [1961], p. 104.

⁴ Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, București, Editura Academiei, 1968.

⁵ Cu sensul „dudă“, *pomniță* a fost înregistrat și în comuna Sanislău, fostul raion Carei, regiunea Baia Mare, de către Gh. Bulgăr (vezi „Lexic regional“, I, București, Editura Academiei, 1960, p. 9). Cu sensurile „dudă“ și „fragă“, *pomniță*, pl. *pomnițe*, există în graiul din satul Someș-Guruslău, fostul raion Jibou, regiunea Cluj, notat de Al. Indrea (vezi „Materiale și cercetări dialectale“, I, București, Editura Academiei, 1960, p. 214). DLR, tomul VIII, partea a 4-a, dă ca sensuri pentru *pomiță*: „1. Diminutiv al lui *poamă*. Spec. a) *fragă*; (rar) *frag*; b) *dudă*; c) *mură*, *coacăz* (*Ribes*

Termenul dialectal *iagod*, înregistrat în sudul Banatului și în sud-vestul Olteniei, este de origine sârbească⁶.

O distribuție pe arii lingvistice a termenilor pentru noțiunea *dud* ne oferă Ion Gheție⁷: „*agud-dud-frăgar*. *Agud* circulă în zilele noastre, conform ALR II, s.n., vol. I, h. 216, în Moldova și în nordul Dobrogei. *Dud* este răspândit în Muntenia, sud-estul Transilvaniei, prin Banat și în sudul Dobrogei. *Frăgar* apare în sudul și sud-vestul Transilvaniei, în sudul Crișanei și în estul Banatului. Izolat, *agud* a fost notat și în Ialomița și Banat (DA); cf. toponimicul *Agud* din j. Buzău (Jordan, T., 555)“.

Dacă în privința sinonimiei termenilor pentru noțiunea *dud* și a răspândirii acestora pe arii compacte în cadrul dialectului dacoromân nu sunt obiecțiuni de luat în considerație, problema vechimii în limbă a termenilor respectivi, a direcțiilor de pătrundere în graiurile locale și a răspândirii lor teritoriale într-un trecut mai îndepărtat suscită o serie de precizări. Potrivit informației CADE, dudul cu fructul alb este originar din China. El nu putea fi adus în această parte a Europei decât de slavi, de la care avem termenul *agud*. Răspândirea plantei pe întregul teritoriu dacoromân a avut ca urmare și generalizarea numelui slav al plantei și al fructului. Totuși, în cea mai mare parte a teritoriilor românești, cunoscute ca regiuni istorico-geografice (Transilvania, Crișana, Banat și Maramureș), românii au creat mai întâi un nume pentru fruct, asociindu-l, potrivit asemănării, cu fraga și poama, pentru ca apoi să creeze, prin derivare cu sufixul *-ar*, și numele pomului: *frăgar*, respectiv *pomițar*, pronunțat *pomnițar*. În regiunile respective, cunoscute și printr-o mai accentuată conservare a termenilor de origine latină, aceste cuvinte au funcționat laolaltă cu termenul slav *agud*.

Într-o altă fază de evoluție a limbii române, ca rezultat al influenței limbii turcești, numele turcesc al dudului cu fructul negru s-a răspândit în sudul

rubrum)”. Apelativul *pomițele*, formă regională de plural, figurează, în același dicționar, cu sensul „căpșun”, informație preluată din *Dicționar etnobotanic cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, de Al. Borza, București, EA, 1968.

⁶ G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 372, ia în considerare toponimia sârbă care se întâlnește în Oltenia, creată de sârbii stabiliți în Banat, Hațeg și Oltenia de vest, spre sfârșitul secolului al XII-lea. El nu exclude această influență și în Oltenia de est. Cum la Strehăia (pct. 848 în ALR II, h.216) s-a răspuns *iagod* pentru *dud*, rezultă că influența sârbească în Oltenia nu poate fi limitată doar la Oltenia de vest, cum credea Emil Petrovici în *Toponimice sud-slave occidentale în Oltenia*, în „Romanoslovica”, 1965, p. 11-19.

⁷ *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei, 1975, p. 178.

dialectului dacoromân, penetrând teritoriul în care erau activi în limbă *agud* și *frăgar*.

Ulterior acestei faze, dacă nu chiar concomitent cu ea, s-a răspândit într-o zonă restrânsă din sud-vestul teritoriului dacoromân termenul *iagod* „dud“, de origine sârbească.

Așadar, limba română comună s-a îmbogățit în acea vreme cu neologismul vechi slav *agud* (vezi DLRM, *dud*, s.v.) și, în paralel cu acesta, și-a creat derivatele *frăgar* și *pomnițar*.

Apariția, mai târziu, a neologismului de origine turcească *dud* a avut ca urmare ruperea în două a ariei de răspândire a termenului *agud*, rezultând, în final, două arii laterale: una în est, confirmată de harta dialectală actuală, și alta în vest, pe zona de cuprindere a subdialectului crișean.

Reconstituirea acestei arii laterale dialectale este posibilă prin aplicarea metodei de cercetare pe care am numit-o „geografie antroponimică“⁸. Metoda se bazează pe cunoașterea frecvenței unui antroponim și pe interpretarea acesteia.

Antroponimul pe care îl am în vedere este numele de familie *Agud*. Acesta provine din supranumele omonim care, la rândul lui, își are originea în porecla *Agud*. Fără îndoială că porecla a rezultat din apelativul *agud*⁹. În 1994, când s-a constituit Baza de date antroponimice a României¹⁰, numele de familie *Agud* avea frecvența absolută 207 (număr de persoane cu numele de familie *Agud*). Repartizarea acestora pe regiuni și județe este următoarea: Muntenia: 1 (Prahova); Moldova: 4 (2-Botoșani, 2-Iași); Transilvania: 5 (Brașov); Crișana: 184 (31-Arad; 153-Bihor); Banat: 10 (2-Caraș-Severin, 8-Timiș); București: 3. Evident că frecvența din Crișana a numelui de familie *Agud* surprinde pentru simplul motiv că în prezent nu există în subdialectul crișean apelativul *agud*¹¹. Prezența antroponimului *Agud* nu se explică decât prin existența activă în trecut a

⁸ Teodor Oancă, *Geografie antroponimică românească. Metodă și aplicații*, Craiova, Editura de Sud, 1998; cf. și *La geografia antroponimica*, în „Rivista italiana di onomastica (RIOn)”, vol. VIII (2002), 1, p. 59-73.

⁹ Am numit porecla „rezultatul codificării printr-un nume comun a unei particularități fizice, psihice, morale sau de comportament care caracterizează o persoană, căreia i se atribuie acel nume“ (Teodor Oancă, *Onomastică și dialectologie*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 1999, p. 44).

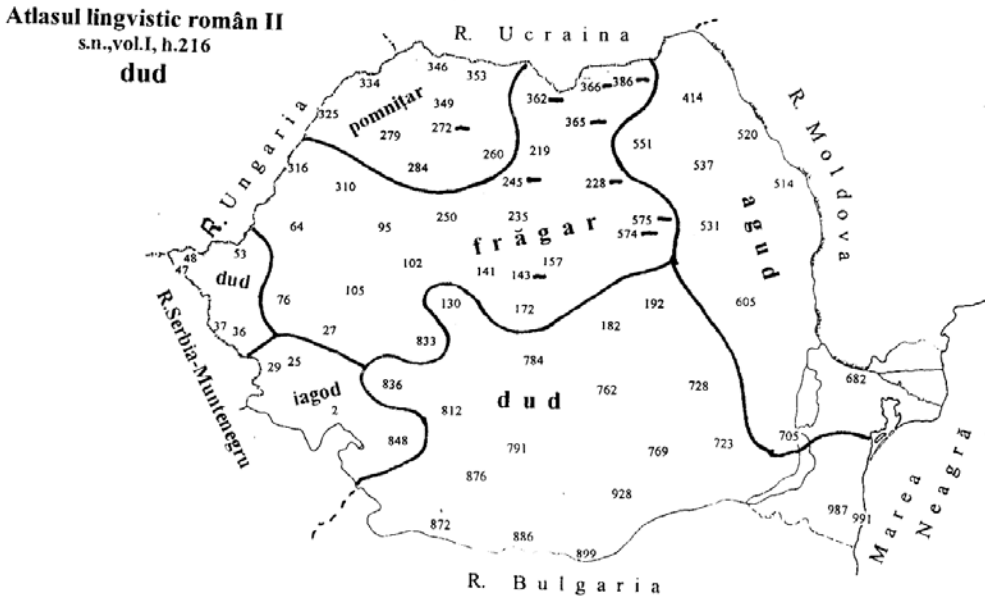
¹⁰ Cf. *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România (DNFR)* (redactor responsabil, prof. univ. dr. Teodor Oancă), vol. I, A-B, Craiova, Editura Universitaria, 2003.

¹¹ Cf. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961; Teofil Teaha, *op. cit.*; Matilda Caragiuc-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977; *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984 etc.

acestui apelativ în graiurile din Crișana. Numai în acest fel putea să se nască porecla *Agud*, încă înainte ca împăratul Iosif al II-lea să impună tuturor supușilor să aibă un nume de familie¹². Porecla s-a transmis urmașilor ca supranume, iar mai târziu acesta a devenit nume de familie oficial.

În concluzie, nu poate fi pusă la îndoială prezența activă în trecut, în graiurile din Crișana, a numelui comun *agud*, pentru că altfel nu se explică existența și în prezent a antroponimului omonim. Apelativul *agud* s-a aflat în relație sinonimică cu *frăgar* și, cu timpul, a încetat de a mai fi activ în limbă, ajungându-se la uitarea lui definitivă.

Așadar, prezența odinioară a numelui comun *agud* în graiurile din Crișana reprezenta aria laterală dialectală din vest, care făcea pereche cu aria dialectală laterală din Moldova, existentă și în prezent.

¹² Cf. Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 64; Viorica Goicu, *Nume de persoane în Țara Zarandului*, Timișoara, Editura Amphora, [1996], p. 28.

THE RECONSTRUCTION OF A LATERAL DIALECTAL AREA OF *AGUD*

Abstract

The Romanian Linguistic Atlas and some monographic studies on the idioms from Crișana do not record the word *agud* „mulberry“. This term is used in Moldavia and northern Dobrudja. According to Romanian anthroponymical archives in 1994, there were 207 individuals bearing the surname of *Agud*, among whom 184 belonged to Crișana. This surname comes from the nickname *Agud*, which derives from the common name *agud*. This means, that in the past, the name *agud* was used among the idioms form Crișana, because this is the only way to explain how the anthroponym *Agud* appeared and was maintained as a surname till nowadays. Thus, it can be proved that in Crișana there was a lateral dialectal area of the name *agud*, which matched the Moldavian dialectal area, which exists in the present.